

M. F. Mörzer Bruijns :

Het Deltaplan en zijn gevolgen voor de fauna van het Deltagebied

*Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek
ten behoeve van het Natuurbehoud (R.I.V.O.N.)*

Wij zijn gewoon ingrijpende veranderingen in de natuur natuurrampen te noemen. Wij accepteren deze als iets vanzelfsprekends, bestuderen zo mogelijk de ontwikkeling van het herstel van flora en fauna en ver-

De Biesbosch

Foto: A. J. Quené-Boterenbrood

wonderen en verheugen ons over het aanpassingsvermogen van de natuur, dat wonderbaarlijk snel de wonden weer heelt.

Het is iets heel anders, wanneer de mens zodanig ingrijpt, dat de gevolgen van zijn handelwijze zo iets als een natuurramp met zich brengen. Er gebeurt dan iets tegennatuurlijks. Men dient zich dan te realiseren welke de consequenties zijn. De mens is verantwoordelijk voor zijn daden en moet terdege wikken en wegen voor hij zo'n besluit neemt.

Er is ten aanzien van het deltaplan gewikt en gewogen. Het besluit is genomen en in zekere zin is dat door het gehele Nederlandse volk gedaan.

Toch vragen velen zich af wat nu toch precies de gevolgen zijn op verschillend gebied, omdat dat niet door iedereen zo maar kan worden overzien.

Het lot van de planten- en dierenwereld heeft bij de beslissing slechts een secundaire rol gespeeld. Toch ligt dit lot vele Nederlanders na aan het hart, zodat van verschillende kanten daarnaar wordt gevraagd.

Het is natuurlijk slechts in beperkte mate mogelijk te voorspellen, wat er zal gebeuren, hoe groot de verliezen zullen zijn, op welke wijze de natuur zich vermoedelijk zal aanpassen en wat wij aan natuurlijke rijkdommen zullen overhouden en eventueel terug krijgen. De omstandigheid dat door de afsluiting van de Zuiderzee destijds eveneens een groot zout- en brakwatergebied in betrekkelijk korte tijd door afsluiting verzoette geeft een redelijk houvast voor het „voorspellen” van wat ons in het deltagebied in grote lijnen te wachten staat.

De artikelen van dr D. Bakker en dr B. Havinga in dit nummer geven een beeld van de gevolgen van de overgang Zuiderzee naar IJsselmeer.

De vergelijking van het artikel over de veranderingen in plantengroei daar met dat van ir Beeftink over de te verwachten veranderingen in het deltagebied laat de overeenkomst op botanisch gebied zien. Hetzelfde zal opvallen wanneer de gegevens van de faunistische veranderingen worden vergeleken. Toch zijn er, en dat blijkt ook uit de artikelen, grote verschillen. Het uitvallen van het getij en de verzoeting zijn in beide gevallen vergelijkbaar. De Zuiderzee was evenwel een „zee” en het deltagebied is een „delta”. Dat deltakarakter is iets heel speciaals. Vele Nederlanders realiseren zich niet hoe hoogst bijzonder ons gehele deltatelsel is met combinaties van zout-, brak- en zoetwater-getijdenstromen, die over zo grote oppervlakten voorkomen. Iets dergelijks komt in geheel West-Europa niet meer voor en vergelijkbare deltagebieden elders herbergen door hun geografische ligging volkomen andere levensgemeenschappen.

Grote rijkdom en afwisseling van fauna is kenmerkend voor ons deltagebied. Er komen daar levensomstandigheden voor en daaraan aangepaste fauna-combinaties, die nergens ter wereld worden gevonden. Deze rijkdom gaat onherroepelijk verloren. Er is daarover al heel wat geschreven en goed gedocumenteerd naar voren gebracht. Het is om die reden niet nodig op deze plaats in herhalingen te vervallen of uitgebreid nog op bepaalde details in te gaan. Men leze, wat daarover geschreven werd in *Natuur en Landschap*, nr. 8, 1954, afl. 3 en 4 en de Deltanummers van „Amoeba” en „Natura” verschenen in oktober en november 1957.

Er wordt in dit verband slechts nader stilgestaan bij enkele van de belangrijkste en in biologisch opzicht interessantste vragen, die verband houden met het verloren gaan van enkele „milieus”. De gedachtengang daarbij ontwikkeld is als het ware kenmerkend voor de ontwikkelingsgang in het algemeen. De waarschuwingen naar voren gebracht ten aanzien van een milieu of in verband gebracht met één soort gelden mutatis mutandis ook voor andere milieus en andere soorten. Er liggen hier overigens problemen, want de vraag wat er precies gebeurt en op welke manier men de verliezen op de beste wijze kan opvangen is ten dele een nog niet uitgemaakte zaak.

Het is verkeerd om van „compensatie” voor de verloren gaande natuurgebieden te spreken, wanneer men bereid is ergens iets te sparen. Er is geen

sprake van, dat er in zo'n geval gecompenseerd wordt. Er wordt tegenover het verlies niets nieuws gegeven, dat komt in de plaats van datgene, wat verloren gaat.

Men zou pas van compensatie mogen spreken, wanneer er ergens in het deltagebied b.v. één of meer cultuurgebieden zouden worden omgezet in natuurgebieden, zoals dat in Amerika vrij veel gebeurt. Het is trouwens vrijwel alleen mogelijk moerassen te maken voor trekkend waterwild. Botanisch compenseert men dan voorlopig nog niets, want de natuurlijke levensgemeenschappen van schor en rietgors komen niet terug. Het duurt naar schatting tenminste honderd jaar voordat zich in de nieuw gevormde

Bij vloed
onderlopende
Dotters
in de Biesbosch

Foto:
A. J. Quené-Boterenbrood

gebieden levensgemeenschappen hebben gevormd, die wat ontwikkeling betreft vergelijkbaar zijn met die, die men wenst te „compenseren”.

Het enige terrein in het deltagebied, dat in dit verband zou mogen worden genoemd, is het gebied „de Maire” bij Oosterland op Duiveland. Dit gebied is door het daarop gerichte beheer van de eigenaar geworden tot een vogelreservaat van grote waarde. Het dankt zijn betekenis mede aan de vrijwel absolute rust, die er wordt gehandhaafd en aan de relatief hoge grondwaterstand. Het is een prachtig voorbeeld wat kan worden bereikt. Dit vogelparadijs bestond evenwel reeds voor er over het deltaplan werd gesproken en kwam uitsluitend tot stand dank zij het initiatief van de eigenaar. Om zoiets elders in het deltagebied tot stand te brengen in het kader van de deltawerken werd voor zover bekend van overheidswege

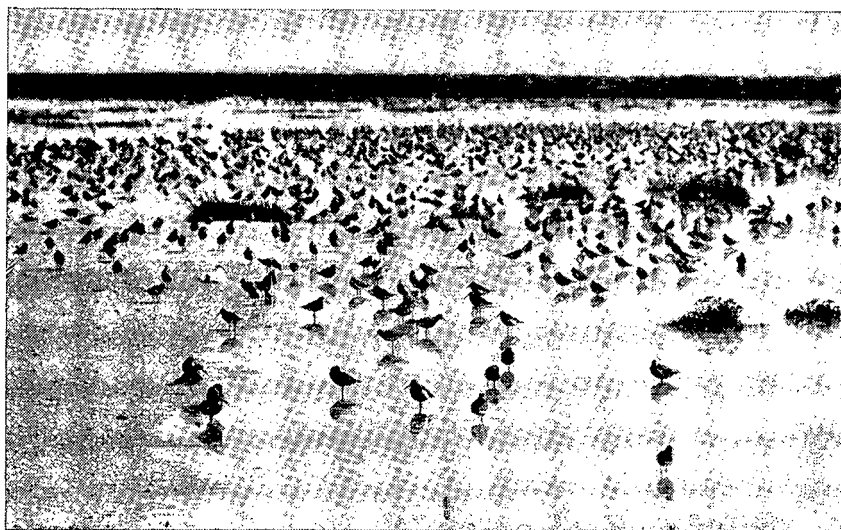
niet in overweging genomen. Zolang dergelijke plannen niet bestaan, wordt er alleen verlies geleden en niets gecompenseerd.

Het is moeilijk te zeggen welke verliezen als de zwaarste zullen moeten gelden. Vermoedelijk is uit een oogpunt van ethiek, cultuur en van wetenschap het grootste verlies, wanneer er een milieu verloren gaat, zonder dat iets daarvan ter plaatse of in de naaste omgeving behouden blijft. Het is dan dus een absoluut en onherstelbaar verlies, een uitroeien.

Dit is in het deltagebied in ieder geval zo voor het zoetwatergetijdengebied van de Biesbos, dat zoals reeds werd vermeld elders in West-Europa zijn gelijke niet heeft. Het gaat hier zowel om het milieu biologisch gezien als om het landschap. De gevolgen van dit verlies zijn voor zover het de plantenwereld betreft relatief goed onderzocht (vgl. opgaven van Beeftinck in dit nummer). Zij zijn voor de natuuronderzoeker om wanhopig van te worden. Van de fauna is met uitzondering van de vogels, veel minder bekend. Maar ook het weinige, dat thans bekend is, geeft reeds de zekerheid, dat ook faunistisch de verliezen niet minder zullen zijn dan de botanische. Hierbij blijft buiten beschouwing dat zich uit het huidige gebied na de afsluiting op de duur een goed en waardevol natuurlandschap zal kunnen ontwikkelen. Het milieu daarvan is evenwel anders van aard, niet meer uitzonderlijk.

Dit geldt ook voor het brakwatergetijdengebied, gekenmerkt door zijn riet en zeebiesgorzen, tenminste zoals die zich over grote uitgestrektheid hebben kunnen ontwikkelen langs het Hollands Diep en het Haringvliet tot aan het nu nog intacte reservaat van de Scheelhoek bij Stellendam. Faunistisch is er van dit gebied maar weinig bekend. Deze gorzen zijn evenwel van uitzonderlijke betekenis voor de grauwe ganzen. Deze trekken ieder jaar met tienduizenden over Nederland naar hun overwinteringsgebied in Groot-Britannië en Spanje. Deze ganzensoort pleisterde vroeger overal in den lande op ondergelopen en ander laaggelegen grasland. Nu die terreinen op enkele uitzonderingen na voor het merendeel door cultuurtechnische verbeteringen voor de vogelwereld verloren zijn gegaan, zijn alleen enkele terreinen in Zuid-Friesland en de oevers en platen van het Hollands Diep en Haringvliet als de belangrijkste pleisterplaatsen overgebleven. Er vertoeven daar in de maanden oktober, november en tot in december duizenden grauwe ganzen. De laatste jaren overwinteren er zelfs grote groepen en in het voorjaar doen zij het gebied weer aan op de terugtrek.

Wanneer op de duur na het uitvallen van het getij, de zeebies- en rietvelden zijn vergroeid tot dichter rietland, mogelijk zelfs met broekbosvorming, is ook deze allerbelangrijkste pleisterplaats wellicht verloren. Men is niet klaar met geruststellend te denken, dat deze ganzen dan elders (in het buitenland) wel een goed heenkomen zullen kunnen vinden. Iedere vogelsoort heeft op zijn weg van broedgebied naar overwinteringsgebied terreinen nodig, geschikt als pleisterplaats, waar zij rustig kunnen azen en krachten verzamelen voor de verdere tocht. Het is noodzakelijk in dit verband geheel Noord-, West- en Zuid-West-Europa te beschouwen als één geheel en er voor te zorgen, dat niet door een lokaal eenzijdig streven de afstanden tussen twee opeenvolgende pleisterplaatsen te groot worden voor het natuurlijke aangeboren trekrythme van de vogels. Het op internationaal niveau streven naar de verwezenlijking van door ieder erkende

Vogels op het wad

Foto: Dr D. R. Kreger

„Europa-reservaten” op de trekwegen wil hierin voorzien.

Iets dergelijks geldt voor de zoutwaterschorren en slikken en de banken van het deltagebied. Deze vormen, volgend op die van het Waddengebied, als toevluchtsoorden en fouragegebieden een schakel in de lange keten van dergelijke gebieden, niet alleen als pleisterplaats, maar ook als overwinteringsgebied van ontelbare steltlopers en eendachtigen. Kan deze schakel zo maar worden gemist? De natuurbeschermings instanties van de Scandinavische landen, Finland en Rusland hebben aan de Nederlanders daarover reeds vragen gesteld. Zij hebben misschien wel gelijk, dat zij zich ongerust maken. Het zijn per slot van rekening hun broedvogels.

Het is dus niet alleen het verloren gaan van milieus, die elders niet worden gevonden, wat ernstig is, maar ook het verlies van terreinen, waar elders nog genoeg van is, maar die als schakel in een keten of als element in een geheel onmisbaar zijn.

Dit is des te duidelijker, wanneer het gaat om gebieden, waar een belangrijk percentage van de totale populatie leeft of dat gelegen is aan de rand van het natuurlijke verspreidingsgebied van een soort. Zo staat het b.v. met de zeehond. De zeehonden van het deltagebied vormen niet alleen een belangrijk percentage van de totale populatie. Zij zijn ook geografisch interessant omdat zij vrijwel de zuidelijkste groep vormen.

De Oosterschelde herbergt een aantal organismen, die daar juist aan de noordgrens van hun areaal voorkomen. Deze zeearm is een schatkamer van zeelevensgemeenschappen, die bij afdamming geheel verloren zou moeten gaan. Dit zou een onherstelbaar verlies zijn niet alleen voor de oester- en mosselvisserij, maar ook als „Noordzee in het klein”. De Oosterschelde is door een gelukkige samenloop van omstandigheden ideaal voor marien biologisch onderzoek en als zodanig in West-Europa ongevenaard en onvervangbaar. Hoewel geen enkel dier, dat hier thans leeft,

door de afdamming zou uitsterven, is toch door de speciale geaardheid van dit gebied het verlies niet minder ernstig dan van dat van het zoetwatergetijde-karakter van de Biesbos.

Of men nu diergroep voor diergroep nagaat en beseft wat er voor hen op het spel staat of men laat de milieus de revue passeren: zoutwater, brakwater, zoetwatergetij, diepten (tot 50 m), zandbanken, slikken, zilte schorren, brakwatergorzen enz., het blijft hetzelfde. In alle gevallen dringt het beseft door, dat hier talloze nu nog wel aanwezige waardevolle elementen onherroepelijk verloren moeten gaan. Zij verdwijnen althans in de vorm waarin zij nu bestaan voor altijd, zonder dat wij weten hoe deze levensgemeenschappen precies zijn samengesteld en hoe de functie van hun onderdelen is.

Het deltaplan brengt nog meer gevaren met zich mee voor de fauna van het deltagebied. De Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden worden uit hun isolement verlost. Het eigen eilandkarakter van de fauna, dat nog steeds behouden bleef en dat zich o.a. uit door het ontbreken van soorten, zal dan verzwakken en tenslotte wellicht geheel verloren gaan. Hoewel dit in zekere zin een verrijking is, blijft het aan de andere kant een verlies.

Het is goed en zeker ook moedgevend, stil te staan bij de mogelijkheden, die zich in het deltagebied na de afsluiting van de zeegaten zullen kunnen ontwikkelen. De natuur zal achter de dammen op de duur weer waardevolle natuurterreinen doen ontstaan.

Het IJsselmeer is daarvan het voorbeeld. De nieuw gevormde meren zullen enorme aantallen waterwild, vooral eenden en zwanen, kunnen herbergen. Moeras- en rietvogels en ander moerasgedierte zullen de plaats innemen van de steltlopers en de zoutwaterdieren, die het veld hebben moeten ruimen. Brak- en zoetwaterdieren zullen de meren en hun oevers bevolken, voorlopig weliswaar met soortenarme levensgemeenschappen, maar beslist niet oninteressant.

De ontwikkeling zal in de gebieden waar het water nu al zoet is, zoals in de Biesbos, sneller gaan. Er zal zich daar misschien wel zo snel, dat onze generatie het nog beleeft, een gevarieerd moerasgebied kunnen ontwikkelen. Dit rechtvaardigt het streven daar en elders reservaten in ere te houden, b.v. het waterwildreservaat de Zandkreek in het Drieëilandenplan of nieuwe reservaten te stichten of uit te breiden b.v. in de Biesbos.

Deze gebieden kunnen alleen waardevol worden als de mens daartoe de gelegenheid geeft. Dan zou men evenwel moeten vermijden de na de afdamming ten dele droogvallende gronden zover als mogelijk is tot polderland te ontginnen of hen zo voor de recreatie te ontsluiten, dat er voor de natuur geen plaats meer is. Dan is de zaak verkeken. Het verlies is dan groter dan nodig is.

Er kan evenwel iets goeds tot stand worden gebracht!

Mogen de na ons komende geslachten tot de conclusie kunnen komen, dat er in het deltagebied door onze generatie ook voor het natuurbehoud iets goeds werd verricht.

LITERATUUR:

Bemmel, A. C. van, 1956. Zeehonden in Nederland. De Levende Natuur 59, afl. 1—12.
Dulk, A. den, 1951. Zeldzame Ostracode in de Biesbosch. De Levende Natuur 54, nr. 9 p. 176—178.

Pas uit het
ei gekomen
kluut

Foto:
J. Rooth

Eek, L. van, Hans Haven en Rob Lathouwers, 1957. De Vogelbevolking van het Zuid-Hollandse Deltagebied nu en in de toekomst. Amoeba 33, 1957 en Natura 1957, 54 pp. 147—152.

Kimstra, Klaas, 1957. De toekomst van de Brabantse Biesbosch. Amoeba 33, 1957 en Natura 1957, 54, pp. 136—139.

Laar, Vincent van, 1957. De Landzoogdieren van het Deltagebied. Amoeba 33, 1957 en Natura 1957, 54, pp. 139—142.

Lebret, T. en C. J. Verhey, 1954. De Avifauna van de Biesbosch. Wetenschappelijke Mededelingen van de Kon. Ned. Nat. Hist. Ver. no. 12.

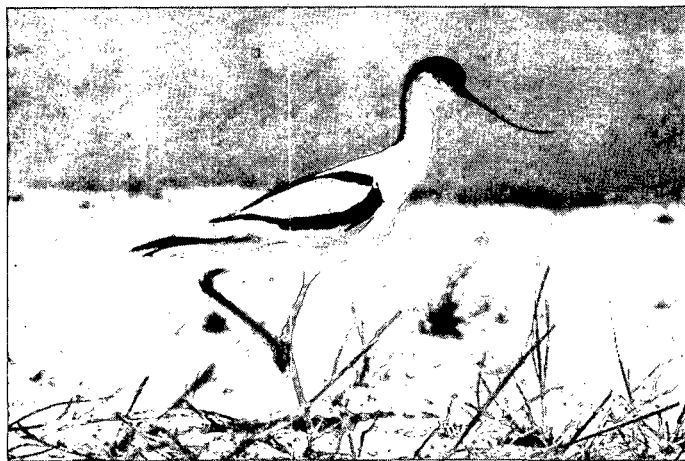
Leeuwen, Chr. G. van en M. F. Mörzer Bruijns, 1954. Het deltaplan en zijn consequenties voor de natuurbescherming. Natuur en Landschap 8, nr. 3 en 4, pp. 1—25.

Mörzer Bruijns, M. F., 1955. Verlies en Winst aan natuurbezit bij afsluiting der zeegaten in „Deltaplannen”, verslag plenaire vergadering 29 januari 1955. Uitg. Contact-Cie. voor Natuur- en Landschapsbescherming pp. 20—28.

Smits, Huug, 1957. Deltaproblemen rond de verandering in de dierenwereld van het water. Amoeba 33, 1957 en Natura 1957, 54, pp. 123—135.

Swinderen, Hugo van, 1957. Vogels langs Ooster- en Westerschelde. Amoeba 33, 1957 en Natura 1957, 54, pp. 142—146.

Verhey, C. J., 1957. Faunistische waarnemingen tijdens en na hoog water in de Biesbosch. De Levende Natuur 60, pp. 259—261.

Kluut
bij
het
nest

Foto:
J. Rooth